

Lantos Edit: A magyar építészek tájékozódási horizontja 1957 és 1965 közt¹

A téma választáskor az volt az előzetes feltételezésem, hogy a Kádár-korszakban kötelezően szoros és intenzív kapcsolat volt a vasfüggöny mögött, Közép-Kelet-Európa országai között. Azt gondoltam, hogy a földrajzi mellett itt a történelmi, politikai helyzet is közösséget szervezett. Ezt a feltevést a térség elnevezései – keleti blokk/tömb, vagy népi demokráciát építő-, szocialista-, illetve KGST-országok – is erősítették. A Szovjetunió, Magyarország, Csehszlovákia, Románia, Lengyelország, Bulgária és az NDK, illetve Jugoszlávia tartozott ide, ám Kuba, Kína és Észak-Korea is baráti ország volt.

Bár a második világháború utáni időszakban végig izgalmas kérdésnek tartom a tudás-megszerzés, tájékozódás lehetőségét, jelen dolgozatban csak ennél a szűk évtizednél maradok. Még ha talán érdekesebb (és mostanában mintha divatosabb is) lenne a szocialista realizmus – építészettörténeti kifejezéssel archaizáló szakasz – kapcsolatait vizsgálni, vagy izgalmasabb lehetne a közvetlenül a háborút követő periódus szellemi újjáéledését felkutatni, mégis ezt az időszakot vettem előre. Ennek pedig az az oka, hogy építészettörténeti szakirodalmunk ezt a kísérletezés, a modern építészet világához való visszaigazodás időszakaként írja le.²

A tájékozódási lehetőségek megismerésekor nem az egyes megvalósult épületek formai előképei érdekeltek. Nem is az, hogy ki követett, és mennyire, külföldi példákat. Sokkal érdekfeszítőbb kérdés volt számomra, hogy milyen volt, és mennyire volt zárt az a szellemi közeg, amiben az építészek dolgoztak, milyen technikai és formaproblémák foglalkoztatták, foglalkoztathatták őket. Hogy igazak-e a korszakkal kapcsolatban élő sztereotípiáink: a magyar értelmiség a szabad tájékozódásában korlátozott és irányított volt?

¹ Megjelent: Lantos Edit – Uhl Gabriella (szerk.): *Postera crescam laude recens. Tanítványi tisztelgés Keserü Katalin születésnapjára*. Budapest 2006. 82–110.

² Ferkai András: Építészet a második világháború után. In: Sisa József – Dora Wiebenson (szerk.): *Magyarország építészetének története*. Budapest, Vince, 1998. 314–15. és Prakfalvi Endre: A hatvanas évek építészetéről. In: Rainer M. János (szerk.): *„Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok*. 2. kötet Budapest, 1956-os Intézet, 2004. 1. kötet 475–476. Prakfalvi Endre megfogalmazása tájékozottságot jelent, míg Ferkai András kifejezése ennél többet állít: a kísérletezésben a feltett formai kérdésekre adható válaszok szabadsága van, s ez a kortárs építészeti gondolkodásban való részvételt, együttgondolkodást jelenti.

A tájékozódás lehetséges csatornái közül a kérdés részleges megválaszolásához ebben a dolgozatban a korabeli magyar építészeti folyóiratokat (kitüntetetten a *Magyar Építőművészetet*), a Magyar Építőművészek Szövetsége könyvtárát és nemzetközi kapcsolatait (ezen belül a MÉSZ részvételét a Nemzetközi Építész Szövetség tevékenységében, és az egyéb tanulmányi utak lehetőségét) vizsgáltam.

A külföldi kapcsolatok jelenléte az építészettörténeti szakirodalomban

A korral foglalkozó építészettörténeti szakirodalom – bár többnyire csak érinti a kérdést – de a közhelyeknél árnyaltabb képet sejtet.

A korabeli magyar építészettörténetek közül Merényi Ferenc 1969-es, *A magyar építészet 1867–1967* című könyve az európai kapcsolatok közül csak a Nemzetközi Építész Szövetséghez (UIA) fűződő viszonyról beszél. A Szendrői Jenő szerkesztette, 1972-ben megjelent *Magyar Építészet 1945–1970* szintén nem tárgyalja a Közép-Kelet-Európában lehetséges kapcsolódásokat.

Kortársaink közül Ferkai András 1998-as tanulmányában utalásszerűen három helyen tér ki Magyarország és a külföld viszonyára. Elsőként a magyar építészet nagyiparrá fejlesztése, a szovjet házgyárak kötelező megvétele kapcsán, másodsor (tágabb értelemben) az angliai tanulmányutak jótékony hatását említve. Majd a rendszerváltás időszakáról azt írja: „ez nem okozott hirtelen változást építészetünkben. Anélkül, hogy lebecsülnénk e történelmi esemény jelentőségét, nem szabad elfelejtenünk, hogy gazdasági-társadalmi változások már a nyolcvanas évek elején megindultak. Magyarország nem volt olyan hermetikusan elzárva a nyugati világtól, mint a keményvonalas kommunista vezetés alatt álló kelet-európai országok.”³

Vámosy 1998-ban inkább a magyar építészet nemzetközi sikereire helyezi a hangsúlyt. Az IPARTERV építészeinek 1961-es Perret-díja, és a Balatoni Intéző Bizottság 1964-es Abercrombie-díja kapcsán kijelenti, hogy „a magyar építészet a későbbiekben is ért el nemzetközi sikereket, építészetünk egésze inkább a fejlett világ átlagszínvonalához, s nem a keleti tömbhöz állt közelebb. Jól érzékelteti ezt a nemzetközi érdeklődés a *Magyar*

³ Ferkai 1998. 325.

Építőművészet folyóirat iránt”.⁴ Ő is kitér a Goldfinger Ernő által támogatott angliai tanulmányutak jelentőségére, de nem hangsúlyozza túl a szovjet erőszak hatását, sem az építészetelmélet, sem a házgyár-vásárlások terén.

Prakfalvi Endre 2002-ben megjelent írásában a közép-európaiság kérdése nem merül fel. 2004-es tanulmánya a Szovjetunió Kommunista Pártja építőiparra vonatkozó határozatainak a magyar építkezésekre gyakorolt hatását, valamint a skandináv és nyugat-európai építészethez való kapcsolódást emeli ki.⁵

Az egyetemes építészettörténeti összefoglalások közül kiragadott egy-egy korabeli és kortárs példa viszont az előfeltevésem támasztotta alá: Kenneth Frampton: *Az építészet kritikai története* című könyvében Közép-Európát egységként kezeli. A *Hely, termelés díszlet: elmélet és gyakorlat világszerte, 1962 óta* fejezetében, és a CIAM működése kapcsán sem ír egy betűt sem az egyes országok esetleges eltérő sajátosságairól, illetve a köztük lévő kapcsolatáról.

A kérdést illetően nem különbözik szemléletében Jürgen Joedicke 1961-es *Modern építészettörténete* sem, amely szintén nem hoz kelet-európai példát. Ezt Major Máté utószavában nem tekinti a könyv komolyabb hibájának. Csupán halkán szóvá teszi hangsúlyozottan szubjektívnak tekintett kritikáját, miszerint noha „a Szovjetunió, és a szocializmust építő Magyarország hozzájárulása a modern építészethez tulajdonképpen csak most kezdődik, de egyes orosz-szovjet és magyar építészek – művészek – ott vannak a modern építészet »megalapításánál«, az indulás tevékeny és sikeres részesei, s közülük egyik-másik a nagyok közelébe nő fel”. És megengedi, „hogyan ilyen szubjektív alapon más nemzetek is »reklamálhatnak« pl. a lengyelek, a jugoszlávok, a csehek is”.⁶

⁴ Vámosy Ferenc: *Építészet*. In: Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*, Szekszárd, 5 kötet 1996–1999. 3. kötet (1998) 158.

⁵ Prakfalvi Endre: A 20. század második felének építésze. In: Beke László et al.: *Magyar művészet 1800-tól napjainkig*, Budapest, Corvina, 2002. 255–301. és Prakfalvi 2004. 1. kötet 474–505. A 2002-es Szlovákia XX. századi építészetét összefoglaló könyv (Matúš Dulla – Henrita Moravčíková, *Architektúra Slovenska v 20. storočí*, Bratislava, Vydavateľstvo Slovart, 2002.) szintén hasonló szellemben tárgyalja témáját. A keleti tömbön belüli kapcsolódások helyett a skandináv építészek, név szerint S. G. Asplund és K. Siren építészek, valamint P. L. Nervi és O. Niemayer hatását említik.

⁶ Major Máté: Utószó. In: Jürgen Joedicke: *Modern építészettörténet*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1961. 244–245. Hogy Majorban mégis tüskét hagyott Joedicke könyvének hozzáállása, azt az bizonyítja, hogy a *Magyar Építőművészetben* is felemlíti e könyv hibáját. Ld. *Magyar Építőművészet* 1961. 3. 59.

A magyar építészeti folyóiratok

A korszak építészeti folyóiratai közül a *Műszaki Tervezés* a tervezővállalatok orgánuma, a *Magyar Építőipar* a kivitelezett épületek bemutatója, a *Műemlékvédelem* a saját szakterületével foglalkozó lap volt. A *Magyar Építőművészet* a Magyar Építőművészek Szövetségének – a tárca által felügyelt – szakmai közéleti lapja volt. Az *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények* az MTA Műszaki Tudományok Osztályának keretében működő Építéstudományi, Építésztörténeti és elméleti, Építőanyag-tudományi, Hidraulikai, Vízgazdálkodási, Közlekedéstudományi, Településtudományi Bizottság Közlönye volt 1957-68 közt.⁷ Az ÉKK az építészet tudományos megközelítésének fóruma volt. Tanulmányok közlése mellett az Akadémia által szervezett tudományos konferenciák előadásai is itt jelentek meg.⁸

Az építésügyben dolgozók külföldi lapokban való tájékozódását nevükben gyakran változó lapok is szolgálták.⁹ Az Építésügyi Minisztériumon belül működő Dokumentációs (vagy Dokumentációs és Tájékoztatási) Központ az építésügy különböző területeit lefedő, gyakran változó nevű és tartalmú folyóiratok kiadója volt. Az építőipar műszaki jellegű lapjai voltak az *Építőipari Műszaki Tájékoztató* (1953-56), a *Műszaki Lapszemle* (Építőipar – Építőanyagipar. Kivonatok külföldi műszaki folyóiratokból) (1954-58), az *Építőipari Világhíradó* (1957), az *Építőipari Szemle* (1958), az *Épületgépészeti Szemle* (1957-58), az *Építőanyagipari Szemle* (1958). Az építésügy gazdasági kérdéseivel az *Építésgazdasági Tájékoztató* (1964), folytatása az *Építésügyi Gazdasági Tájékoztató* (Külföldi szakirodalmi szemle az építéspolitikáról és az építésgazdaság területéről) (1965-66), később *Építésügyi Műszaki Tájékoztató* (1965-66) foglalkozott.

⁷ Folytatása 1969-től az *Építés – Építésztudomány*, az MTA Műszaki Tudományok Osztályának Közlönye.

⁸ Ilyenek voltak például: 1959. 06. 9-12. Építésztörténeti és Műemlékvédelmi konferencia *Építés és Közlekedéstudományi Közlemények*. IV. 1960. 3. 291-455. A konferencia résztvevői: J. Zachwatowicz, W. Kalinowski és A. Milobedzki (Lengyel Tudományos Akadémia), V. Lorenz és V. Kotrba (Csehszlovák Tudományos Akadémia), E. Lehmann (NDK Tudományos Akadémia) és Csemegi József (MTA).

1961. 11. 9-11. Ipari Építési Konferencia. Külföldi előadók: Dr. Walter Henn, S. Schmiedt („A típustervezés, mint az ipari építkezés iparosításának szervezeti és műszaki feltétele a NDK-ban”, 253-262. Dr. Hermann Rühle („Előregyártott hullámhéjak és lemezművek fejlődése a NDK ipari építészetében”) *Építés és Közlekedéstudományi Közlemények* VI. 1962. 2. 195-333. Mivel engem a gyakorló tervezők tájékoztatási lehetőségei érdekeltek csak az adott időszak elejének évfolyamait néztem át.

⁹ Korai példája az 1950-1951 közt megjelenő a Magyar Építőmunkások Országos Szövetsége által kiadott *Építés – Építészet*, melynek melléklapja volt a *Kivonat az építészeti és építési külföldi műszaki folyóiratokból*.

A Magyar Távirati Iroda Külföldi Sajtószolgálatára és az Építésügyi Tájékoztató Központ közös kiadványa volt az *Építőipari és Városfejlesztési Világhíradó* (1968–1972), ami az MTI saját sokszorosító üzemében készült. Ez egy úgynevezett 'C' kategóriás hetilap volt, címlapjának bal felső sarkában a Bizalmas (később: Személyes felhasználásra/tájékoztatásra) felirattal. A lapot 30 fordító/újságíró készítette. 800 példánnyal indult, majd ez a szám 1969 közepére fokozatosan 725-re ment le. Egyéves fennállása alkalmával így fogalmazta meg célját: „Elsősorban az, hogy hozzáférhetővé tegyen az érdeklődők számára számos nehezen elérhető szakirodalmi anyagot, és azokat érdekfeszítő, színes, változatos feldolgozásban hetente nyújtsa át. Ezzel elérje azt a frissességet, melyet a műszaki élet egyre inkább igényel”. Vagyis az MTI sajátos nézőpontja, „az információáradat állandó, rendszeres, erősen szelektív feldolgozása révén a szakirodalom határterületeiről is (napilapok, hírügynökségek anyagai) össze lehet, sőt össze is kell gyűjteni sok, egyébként veszendőbe menő anyagot, amely így a szakemberek közkincsévé válik.”¹⁰ A célközönség (a saját megfogalmazásuk szerint) az építésügyi szervek, vállalatok szakemberei, mérnökök, várostervezők és közlekedési szakemberek. A szemlézett lapok legnagyobb része nyugati (német, svájci, francia, angol) volt. Köztük a *Financial Times*, a *Daily News*, az *International Construction*, a *Realites*, a *Schweitzer Baublatt* és a *Die Welt*. A kelet-európai lapok [*Lityerturnaja Gazeta*, *Rabotnyicseszko Gyelo*, *Pravda* (SZU), *Rude Pravo* (Csehszlovákia), *Magazyn Polski*, *Polityka* (Lengyelország), *Ekonomicszeszkij Obzor* (Jugoszlávia)] arányaiban sokkal kisebb helyet kaptak.¹¹ Gyakran megtörtént, hogy nyugati lapból kelet-európai vonatkozású hírt hoztak, és viszont.¹² Adatokkal alátámasztott felméréseket, interjúkat és „kis színest” egyaránt közölt.¹³ Gyakran egy téma kapcsán kelet- és nyugat-európai újságokból is választott írást egymás mellé.¹⁴ A cikkek nem egyszer

¹⁰ 2. évf. 40. 1969. 10. 22. 1–2.

¹¹ Csak példaként: 1. évf. 6. nyugati (német, angol, francia, svájci, egyesült államokbeli összesen): 12, 2 orosz és egy lengyel cikk; 1. évf. 1968. 8. nyugati: 16, cseh: 3 lengyel: 1, jugoszláv: 2, szovjet: 4.

¹² A *Pravda* híre: „Acélkemény üveg”: Egy belga cég olyan, 1mm vastag üveget gyárt, ami hajlékony, de egyben acélkemény. 1. 1968. 2. 25. *Schweitzer Baublatt* cikke Varsó fejlődéséről, az ott épülő 90.000 új lakásról. 2. 1969. 16. 37.

¹³ „ENSZ-jelentés: Új lakásokra és lakótelepekre vonatkozó előírások különböző országokban”, *Quality of Dwellings and Housing Aress*. 1. 1968. 2. 12–13. „A gyalogos sosem találkozik többé a járművekkel. Interjú Moshé Shjafdié-vel a Habitat 67 tervezőjével”, *Realites* 1. 1968. 1. 25–31. „Alagútfúrás elektronikus ágyú segítségével”, *Polityka*. 1. 1968. 11. 9–10.

¹⁴ Gerard Marin és Raymund Bault, „Új városok a mérlegen”, *Le Figaro*, és Borisz Landa (szovjet építész, a Szovjet Tudományos Akadémia munkatársa), „Város utcák nélkül” *Magazyn Polski*. 1. 1968. 1. 1–9.

kivonatok, pontos megjelenési adataik nincsenek feltüntetve. Konkrét épületek esetén a műleírás vagy a tervrajz hiányzik, a fotók pedig stencil-minőségűek.¹⁵

A tervező építész szakma, vagyis az 1951-ben alakult Magyar Építőművészek Szövetsége hivatalos lapja a *Magyar Építőművészet* volt.¹⁶ A folyóirat kéthavonta megjelenő periodika, mely külsejében, tartalmában és célkitűzéseiben is folyamatosan alakult. Az építészetelmélet, a pályázatok közlése, a szövetségi híreken túl elsősorban a magyar építészet legfrissebb alkotásainak bemutatását vállalta, kiállításokat ajánlott, és építészeti könyvek recenzálása mellett a Szövetség könyvtárának tételes gyarapodását is hozta évente kétszer. A lap minőségét, és talán a magyar építészet rangját is jellemzi Major Máté főszerkesztő, amikor 1961. évi első számában áttekinti a lap helyzetét. Az akkori példányszám 4000, amiből 963 külföldi előfizetésű. Baráti országba 941 ment,¹⁷ és 22 került egyéb külföldi országba. De Major biztos benne, hogy a hivatalos előfizetéseken túl, magánúton jóval több került külföldre. Az 1965. évi 1. szám, ami a felszabadulás 20 éves jubileumára a *Magyar Építőművészet* már 5700 példányban jelent meg. Itt a borító II-n országokként csoportosítva közlik a külföldi terjesztők címét. A felsorolt 23 országból egy volt (bizonyos mértékig) szocialista ország: Jugoszlávia, ahol egy novi sadi terjesztőt nevez meg. A többi ország (Angliától Dánián, Izraelen és Uruguay-on át az USA-ig) nagy részében nem is egy könyvesbolt címét adja meg.¹⁸

A terjesztés ilyen széles köre alapján kevéssé valószínű, hogy pusztán protokolláris okok álltak volna a háttérben. Inkább a Vámosy Ferenc által megfogalmazott minőségi építészet iránti külföldi érdeklődés jele lehet. Ami

„Küzdelem világunk szennyeződése ellen” Francia, svájci lapokból, illetve szovjet lapból svéd példa. 2. 1969. 49. 27–32.

¹⁵A gyakorló építésznek tehát vajmi kevés tényleges információval szolgálhattak. Sokkal valószínűbb, hogy a minisztériumi, nem építész végzettségű apparátus (a cikkek alapján meglehetősen felületes) tájékozódását szolgálta.

¹⁶A lap előzménye a *Magyar Pályázatok* 1903 és 1907 közt jelent meg. 1907-től már, mint *Magyar Építőművészet* működött tovább 1944-ig, majd 1952-ben indult újra.

¹⁷701 előfizető volt a Szovjetunióban, 140 Csehszlovákiában, 68 Romániában, 11 Lengyelországban, 7 Bulgáriában és 14 Kínában.

¹⁸Ezek közül néhány egyértelműen magyar érdekltségű hely: B. I. Iványi, London (Nagy-Britannia); Rudolf Novák, Bécs (Ausztria); Hunnia Books, Koppenhága (Dánia); Livraria Bródy LTDA, Sao Paulo (Brazília); Juan Horváth, Buenos Aires (Argentína), Library Szűcs, Montevideo Huziango (Uruguay); Luis Tarsay Sabana Gande (Venezuela); Société Balaton, Párizs (Franciaország); Alexander Fischer, Jeruzsálem és Gondos Sándor, Haifa (Izrael); Forum Books- L. Iványi, Ishlington és Pannonia Books, Toronto (Kanada). A szocialista országok terjesztő helyei csak az 1970. 1. számtól jelennek meg. A Szovjetunióban, Moszkvában és Leningrádban, Csehszlovákiában, Prágában és Pozsonyban két helyen is, Romániában, Bukarestben és Aradon, Lengyelországban, Varsóban lehetett *Magyar Építőművészetet* kapni. Jugoszláviában Novi Sad mellett Belgrád is megjelenik terjesztőhelyként, de Albánia, Bulgária, Kína, Korea, NDK és Vietnam is szerepel a listán.

viszont más megközelítésben azt jelezheti, hogy a magyar építészeti beleillett a korabeli európai építészeti gondolkodásba.

A *Magyar Építőművészet* fentebb említett írásain túl gyakran, bár változó terjedelemben és különféle formákban helyet kapott a külföldi építészeti is. Egyrészt a lap, különböző témái szemléltetésére folyamatosan bevont más országok-béli példákat is.¹⁹ Ezekben a cikkekben az illusztrációk egy részét külföldi folyóiratokból vették át, másokat a cikkek írói maguk készítették ott jártukkor. Alkalmanként ismertettek külföldi lapokban megjelent tanulmányokat is.²⁰

Külföldi épületek szolgáltak az építészetelméleti írások képi alátámasztására is. Például Bonta János *Új vonások a modern építészetben*²¹ című döntően elméleti cikkét többek között Mies van der Rohe, Le Corbusier, Jörn Utzon, Eero Saarinen épületeinek képeivel illusztrálja.

Ezen kívül jelentek meg cikkek egyes országok építészetének bemutatására, melyek többnyire tanulmányutakhoz és építészeti kongresszusokhoz kötődtek.²²

Kortárs vezető építészek életművének ismertetésére is többször sor került. 1958-ban hosszú cikk foglalkozott Le Corbusier Ronchamp-i kápolnájával, majd 1959-ben a Marseilles-i Unite d'Habitationnal, 1961-ben pedig Chandigarh-ral.²³ És míg közép-kelet-európai építésről csak elvétve jelent meg ebben az időszakban érdemi méltatás, Pierre Vago,²⁴ Richard Neutra, Mies van der Rohe és mások is helyet kaptak a lapban.²⁵

¹⁹ Zoltán László – Spiró Éva: Az öregek lakáshelyzete. A cikk cseh, londoni és baseli illusztrációit részben külföldi lapokból vették át. *Magyar Építőművészet* 1961. 5. 44–46.

²⁰ Böjthe Tamás: A funkcionális építészet válsága. (Robin Boyd cikkének ismertetése az *Architectural Review* nyomán.) *Magyar Építőművészet* 1959. 5-6. 206. és B. T.: Azbesztcement panelek. (K. Zsukov cikkének ismertetése, Arch. Sz. Sz. R. 1959/2.) Uo. 206–207.

²¹ Bonta János: Új vonások a modern építészetben. *Magyar Építőművészet* 1959. 7-8. 253–258. Itt a szocialista országok közül egyedül a Szovjetunió szerepel, de a szövegi és képi hangsúlyában is csak mintegy negyedrésznyi helyet kap.

²² Ilyen alkalom például, amikor Gyárfás Iván az UIA kongresszus kapcsán ismerteti a Szovjetunió építészetének új útját. (A Szovjetunió építészetének új útja és az U. I. A. ötödik nemzetközi kongresszusa. *Magyar Építőművészet* 1959. 7-8. 209–232.), vagy Sperlág Sándor Bulgária építészetéről írt (A bulgár építészetéről. *Magyar Építőművészet* 1961. 2. 38–44.)

²³ Nagy Elemér: Új tér – új formák. Látogatás Ronchampban. *Magyar Építőművészet* 1958. 6. 187–192. A szerkesztő megjegyzi: „A fenti méltatás a szerző 1957. évi franciaországi tanulmányútján íródott. Közlésének Le Corbusier akkor betöltött 70-ik életéve adott időszerűséget.” Nagy Elemér: Tömeges lakásépítés – építőművészet. Gondolatok a Marseilles-i Unité-ben. *Magyar Építőművészet* 1959. 7-8. 261–268. A szerző saját fotóival. Nagy Elemér: A Chandigarh-i Capitol. *Magyar Építőművészet* 1961. 3. 38–39. Papp Zoltán: Chandigarh. Uo. 40–43.

²⁴ Nagy Elemér: Pierre Vago munkássága és jelentősége. *Magyar Építőművészet* 1961. 2. 31. Halácsy Dezső: Levélinterjú P. Vagoval. Uo. 32–37.

²⁵ 1961-ben Andrean Dmitrijevics Zaharov az egyetlen kelet-európai, míg nyugatiként Mies van der Rohe, Eero Saarinen, Pierre Vago, Jean Francois Therese Chalgrin szerepel a lapban. 1962-ben pedig

Jelentősek azok az írások is, amikor egy tekintélyesebb építészeti eseményt mutatnak be. A kisebb jelentőségű kiállítások közül kiemelkedik az, amikor 1959-ben az első (összevont) számban hosszú és gazdagon illusztrált cikk mutatja be a Brüsszeli Világkiállítás pavilonjait.²⁶ 24 ország kiállítási pavilonja szerepel Gádoros Lajos cikkében, sok, nagyméretű fotóval. Négy oldalon három szocialista országot, míg a további 30 oldalon a többi pavilont ismerteti. Leghosszabban Franciaországgal majd Hollandiával foglalkozik, kevesebb, de ugyanannyi figyelmet fordít a Szovjetunióra, az USA-ra és az NSZK-ra.

Kivételes alkalom volt a *Magyar Építőművészet* 1960. évi 5. száma, amely 17 egész oldalas épületismertetést, sok fotót és alaprajzot közölt az olasz építészetéről.

Az 1962. 3. számtól indult el a Nagyvilág rovat, amely a külföldi építészet megismertetését tűzte célul. Bonta János: *A szovjet építészet új utakon* című cikkének lábjegyzetében írja: „NAGYVILÁG. E cím alatt a jövőben azokat a beszámolókat szeretnénk összegyűjteni, melyek a külföld – főleg a baráti országok – legújabb építészeti eredményeiről tájékoztatják az olvasókat. Szerk.” A tíz oldalas, gazdagon illusztrált cikk egy Szovjetunió-béli tanulmányút tapasztalatait írja le. Ezután pedig 8 oldal foglalkozik Richard Neutrával. Nagy Elemér két oldalon ismerteti életútját, majd Neutra: *Nemcsak szemmel értékelt építészet* című írása, és két munkájának bemutatása következik.²⁷

A következő számokban Louis Kahn, Amerigo Tot, Marten Larsson, a finn és a svéd építészet ismertetése kap helyet.²⁸

Noha a rovat 1963-64 közt szünetel, jelennek meg külföldi építészetet ismertető írások. 1963-ban Japán, Románia és Franciaország mai építészetének összefoglalása mellett a stockholmi városközpont „bevásárlási központ”-jainak leírása, a szófiai főpályaudvar és Asua-völgy – Bilbao

Josef Havlicsek mellett Arne Jacobsen, Georg Varhelyi, Louis Kahn, J. R. Neutra, Jean Tschumi, és F. L. Wright is helyet kap.

²⁶ Gádoros Lajos: Az 1958 évi Brüsszeli világkiállítás. *Magyar Építőművészet* 1959. 1-2. 5-67.

²⁷ Bonta János: A szovjet építészet új utakon, új anyagok, új technikák. *Magyar Építőművészet* 1962. 3. 34-44, Nagy Elemér: Wrighttól Neutraig, R. Neutra: Nemcsak szemmel értékelt építészet, Az Eagle Rock klubház és sportpálya, a düsseldorfi városi színház terve. Uo. 47-51.

²⁸ Jurcsik Károly: Louis Kahn. *Magyar Építőművészet* 1962. 5. 44-51, Major Máté: Amerigo Tot: Tóth Imre. Uo. 52-53, Nagy Elemér: A mai finn építészetéről. *Magyar Építőművészet* 1962. 6. 20-31, Marten Larsson: Stockholm tervezése. Uo. 32-34, Gyöngyösi István: Arne Jakobsen újabb épületei. Uo. 35-39. (Arne Jakobsen maga adta oda a skandináv tanulmányúton járó Gyöngyösi Istvánnak két épülettervét, annak jeléül, hogy reméli a két ország együttműködését), Major Máté: A legújabb svéd építészet kiállítása. Uo. 40.

városrendezési tervpályázata mellett, Henry van de Velde munkásságának ismertetésére is sor került. Richard Neutra kapcsán pedig vitaindítót közöl Máté Pál.²⁹ 1964-ben moszkvai, pozsonyi, prágai és hamburgi levelezők is bekapcsolódnak a szerkesztőség munkájába. A lap francia, angol orosz és német nyelvű rezümével jelenik meg.³⁰ Legnagyobb hangsúlyt az UIA III. Ipari Építészeti szemináriumának magyarországi megrendezése kapja, amelynek tiszteletére az azévi 2. szám angol és magyar nyelvű.

1965-ben újra megjelenik a Nagyvilág rovat, akkor már fejléccel különülve el a többi írástól. Yona Friedman mobil építészetét, R. Sheppard londoni Imperial College-át, Utzon Sydney-i operaházát és a svéd építészetet ismertetik egy-egy írásban.³¹ A rovaton kívül pedig cikkek jelennek meg Varsó legújabb lakótelepéről, a KGST épület-komplexumáról, a müncheni Közlekedési Világkiállításról, valamint közlik Dr. Paulhans Peters, a *Baumeister* főszerkesztőjének, az NSZK építészetéről Budapesten tartott előadását.³²

A *Magyar Építőművészet* adott időszakát áttekintve sem a szövegekben, sem az illusztrációkban nem tapasztalunk közép-kelet-európai dominanciát. Sőt. A nyugati építészek és épületeik ismertetése inkább jelenlévő.

A Magyar Építőművészek Szövetségének könyvtára

A *Magyar Építőművészet* mellett a Magyar Építőművészek Szövetsége könyvtára is lehetőséget adott az építésznek a külföldi építészet megismerésére. A könyvtár költségvetéséről sajnos csak az 1961-es MÉSZ közgyűlés jelentése alapján van adatunk. Eszerint: míg 1959-ben 15e, addig 1960-ban 50e Ft jutott a könyvtárnak, s bár ez a növekvő tendencia

²⁹ Kathy Imre: Japán mai építésze. *Magyar Építőművészet* 1963. 1. 54–56, Szenes Ervin: Romániai úti jegyzetek. Uo. 57–58, A Szófia Főpályudvar tervpályázata. *Magyar Építőművészet* 1963. 2. 2–3. Asua-völgy – Bilbao városrendezés tervpályázata. Uo. 4–5, Szende L.: Bevásárlási központok Stockholmban. Uo. 34–37, Nagy Elemér: H. van de Velde. Uo. 38, Major Máté: A francia építészet 2. kiállítása Magyarországon. Uo. 54–55, Máté Pál: Neutra és építészetünk aktuális problémái. Uo. 57–58.

³⁰ 1964-ben a MÉSZ VI. közgyűlésén hangzott el az az elképzelés, miszerint „el kellene érni, hogy a lap fokozatosan Közép- és Kelet-Európa építészeti, képzőművészeti fórumává váljék. Ehhez az alapok adóttak, de tovább kell fejleszteni a levelezőrendszert és egyéb kapcsolatokat. Célszerű lenne a háromnyelvű képaláírások bevezetése, évente egy teljes szám kétnyelvű megjelentetése”. A MÉSZ VI. Közgyűlése. *Magyar Építőművészet* 1964. 4. 61. A levelezőkről az 1964. 1. *Magyar Építőművészet* kolofónja tájékoztat. Eszerint: Moszkva: Jurij Sztjepanovics Jaralov, Hamburg: Lothar Juckel, Pozsony: Kövér Elemér, Prága: Julius Wein. A többnyelvű rezümék azonban nem váltak általánossá.

³¹ Polónyi Károly: Yona Friedman mobil építésze. *Magyar Építőművészet* 1965. 2. 61–63. Callmeyer Ferenc: Imperial College, London. Uo. 4. 54–56, Granasztói Pál: Néhány nap Stockholmban. Uo. 5. 63, Szokolai Vajk: Operaház épülete Sydneyben. Uo. 53–56.

³² ifj. Horváth Béla: Zatrásie WSM. *Magyar Építőművészet* 1965. 3. 58–60, J. Jaralov: A KGST épületkomplexuma. Uo. 5. 8, Kubinszky Mihály: A müncheni Közlekedési Világkiállítás. Uo. 6. 47. Dr. Paulhans Peters: Az NSZK építésze. Uo. 4. 10–12.

1961-ben nem folytatódott, az összeg mégis jelentősnek mondható. Az 1964-es közgyűlési jelentéséből a könyvtárra fordított összeg nem derül ki, viszont megtudjuk belőle, hogy 1963-ban 60 folyóiratot³³ küldött ki a MÉSZ szocialista, és 63-at „egyéb” országba. A MÉSZ-be érkező folyóiratok közül 75 volt szocialista, és 55 „egyéb” országbeli.

1957 és 1965 között folyamatosan járt 60 folyóirat.³⁴ Ezek közül 13 magyar (művészeti és ipari szaklapok mellett helytörténeti kiadványok), 11 szocialista kiadású (moszkvai, drezdai, prágai, szófiai, bukaresti) volt. 36-ot azonban „nyugati” országban adtak ki. Ezek között megtaláljuk a *AIA, Journal of the American Institute of Architects* (Washington) évfolyamait ugyanúgy, mint *Baumeister. Zeitschrift für Baukultur und Bautechnik* (München), az *Interbuild. Incorporating Prefabrication and New Building* (London), a *Kenchiku Bunka* (Tokió) *La Maison Française* (Párizs) példányait. A 36 közt több angol, amerikai, finn, nyugat-német, holland, olasz kiadású építészeti lap is járt a könyvtárba.³⁵

Míg a közép-kelet-európai újságok közt csak szorosabban vett épülettervezésről publikálókat találunk, addig a „nyugatiak” közt vannak kiemelten az építéstechnikával (*Techinque et Architecture*, Párizs), a belsőépítészettel (*Domus. Rivista mensile*, Milano), a tárgytervezéssel (*Moebel Interior Design*, Stuttgart), az urbanisztikával (*Urbanisme. Revue Française*, Párizs) és a képzőművészettel (*Die Mappe. Deutsche Malereischrift*, München) foglalkozók is.

1963. szeptember 16-tól lehetett a könyvtárból kölcsönözni.

A folyóiratokon kívül jelentős volt az éves könyvállomány-gyarapodás is. A *Magyar Építőművészet* hírei alapján 1957-ben került be a könyvtárba Le Corbusier: *Grundfragen des Stadtebaus* című könyve, de Boesinger oeuvre-katalógusa Le Corbusier 1945–1952 közti épületeiről, Neuenschwander Alvar Aaltoról és Moser Frank Lloyd Wrihtról szóló műve

³³ A szöveg példányt ír, és tételesen részletezi is. A 123 összesen kiküldött folyóiratból 98 példány *Magyar Építőművészet*, 11 *Műemlékvédelem*, 9 *Magyar Építőipar* és 5 példány *Ipari Építészeti Szemle* volt. In: *Jelentés 1964.* 25.

³⁴ A Magyar Építészeti Kamara leltári jegyzékét Susán Lajosné, könyvtáros bocsátotta rendelkezésemre. Ezúton is köszönöm értékes segítségét. Mivel voltak lapok, melyekből csak néhány évfolyamot rendeltek, a számadat meghatározásánál azokat nem vettem figyelembe.

³⁵ A tájékozódás lehetőségeinek változatosságát jellemző fontosabb lapok: *Architectural Design* (London), *Architectural Forum (The Magazine of Building)* (New York), *Arkkitehti Arkkitekten (Kilpailulute – Tävlingsbilagan)* (Helsinki), *Bauen + Wohnen /Construction + Habitation/ Building + Home* (Zürich), *BOUW (Central Weekblad voor het Bouwwesen in Nederland en Belgie)* (Rotterdam)

is.³⁶ 1961-ben F. L. Wright: *An American Architect*, P. H. J. Nierstarz: *Building for the Aged* és J. F. Munce: *Gyárépítészet a háború utáni Amerikában* című könyvei.³⁷ Az 1964-es Jelentés szerint, 22-22 könyvet kaptunk a keleti és a nyugati területről. A könyvek egy részéről recenzió tájékoztat, más részét csak megemlítik a könyvtárgyarapodásról szóló hírekben.

Természetesen, amikor a MÉSZ könyvtáráról próbálom összerendezni az adatokat, ingoványos talajon járok. Egyelőre ugyanis azon túl, hogy 1963. szeptember 16-tól lehetett a könyvtárból kölcsönözni, nem ismerem a szakma könyvtárhasználati szokásait. A kézenfekvő dolgokon túl (pl. hogy ez a könyvtár elsősorban a budapesti építészeknek volt elérhető), nehezen rekonstruálhatónak tűnik kideríteni, hogy kik használták, és hogyan (pl. mennyi idejük volt könyvtárba járásra, mennyire voltak hasznosak, a gyakran igen szűkszavú épületleírások, vagy inkább a képek olvasása volt inspiratív).

A külföldi építészeti folyóiratok megismerését nemcsak az Építőművész Szövetség könyvtára szolgálta. A nagy tervező irodák is járattak építészeti újságokat, sőt az egyes építészek saját maguk számára is rendelhettek külföldi szaklapot.³⁸

Magyarország az UIA-ban

Az UIA (Union Internationale des Architectes) az Építészek Nemzetközi Szövetsége 1948-ban alakult Lausanne-ban. Célja, hogy a különböző nemzetek építészei között fenntartsa és ápolja a szakmai kapcsolatot, és biztosítsa a helyi építésszövetségek együttműködését a nagy nemzetközi szervezetekkel (UNESCO, ENSZ). Székhelye Párizs.³⁹ A kapcsolatfenntartást szolgálták az évente más országokban tartott VB- és munkabizottsági ülések, szemináriumok, valamint a háromévente megrendezett kongresszusok. A kongresszusok idejében kiállításokon mutathatták be a tagországok építészetüket, és építészeti könyvkiadásukat. Tervpályázatot

³⁶ A Magyar Építőművészek Szövetsége Tájékoztatója 1957. II. félévi munkájáról. *Magyar Építőművészet* 1958. 1-3. 102.

³⁷ Szemle: Gerő László: F. L. Wright: *An American Architect*. *Magyar Építőművészet* 1961. 3. 63, Könyvek: Uo. 6. 61.

³⁸ Cs. Juhász Sára szíves közlése. Ők (férjével, Csaba Lászlóval) a *Werket* (*Werk. Die Sweizer Monatschrift für Architektur, Kunst*) járatták.

³⁹ Girardi Kornélné: UIA. In: Kubinszky Mihály, dr. (szerk.): *Modern Építészeti Lexikon*. Budapest, Műszaki, 1978. 313.

hirdettek építészhallgatóknak, és (legalább is 1965-ben) külön tanácskozást rendeztek a női építészeknek.⁴⁰ A *Magyar Építőművészet* rendszeresen, többnyire tárgyszerű cikkekben számolt be a kongresszusokról, de nem ritkák az egyéni hangvételű élménybeszámolók sem.⁴¹

1955-ben a hágai, 4. közgyűlésen vették fel Magyarországot a tagok sorába. 1960-ig négy állandó munkabizottságba: a lakásépítési-, a kutatási-, a sportlétesítmények- és az egészségügyi épületek bizottságába kapcsolódott be.⁴²

1960 júliusában a MÉSZ szervezésében az UIA Budapesten rendezte meg a Lakásépítési Bizottság ülését. A felkészülés erre a *Magyar Építőművészet* az évi 1. számában megkezdődött. Major Máté „figyelmezteti” a szakmát (vagy esetleg a lapot hivatalból olvasó döntéshozókat), hogy a MÉSZ ez évi programjában vállalta az UIA ülés megtartását. 15-20 külföldi építész érkezik, ez a Szövetség első, reprezentatív nemzetközi szereplése itthon. „Exportábilis” tartalmi és formai színvonalon kell foglalkozni a témával.⁴³ Végül „a tanácskozáson 9 ország delegáltja vett részt, többségében nyugati országok építészei. A jól sikerült tanácskozás után a delegáltak vidéki utazáson vettek részt, ahol alkalmunk volt számos műemléket és új létesítményt megtekinteni. Több köszönőlevelet kaptunk, így pl. J. P. Vouga /Svájc/ az UIA VB kiküldötte a következőket írta: »Bizottságunk minden tagja egy kellemes ország népének vendégszeretetét emlékezetében fogja tartani. Munkánk a legjobb légkörben folyt le, és az eredmény nagyon kedvező volt. Azonkívül Szövetségük tagjai közül számos baráttra tettünk szert, akiknek személyes hálámat fejezem ki.«”⁴⁴ A forrásokban nem egyszer a praktikus, gyakorlati

⁴⁰ Az építésznők külön ülése. *Magyar Építőművészet* 1965. 5. 8. Magyarország képviselőjében: Spiró Éva. A kongresszuson Magyarország delegátusa a közgyűlésen Reischl Antal, Borvendég Béla és Csaba László. Heim Ernő vett részt a városépítészeti bizottság, Kiss István a sport- és üdülő-létesítmények bizottság munkájában.

⁴¹ Gy. I.: Az UIA hatodik Kongresszusa. *Magyar Építőművészet* 1961. 1. 57. Vadász György: Építészhallgatók kiállítása az UIA kongresszusán. Fotók: Nagy Elemér. *Magyar Építőművészet* 1962. 2. 50–53.

⁴² Major Máté: Az UIA és a magyar építészek. *Magyar Építőművészet* 1963. 3. 4. „A magyar építészek jelentős részt vállaltak és vittek az UIA munkájából, illetőleg az UIA jelentős mértékben támaszkodott a magyar építészek munkájára is. (...) A magyar bizottsági tagok rendszeresen és többé, kevésbé aktívan vesznek részt az üléseken”.

⁴³ Major Máté: A szerkesztő megjegyzései. *Magyar Építőművészet* 1960. 1. 59.

⁴⁴ *Jelentés az 1961. évi közgyűlésre*. Budapest, MÉSZ (é. n.), 4. A Jelentés külföldiek fogadását összesítő táblázatából kikövetkeztethető, hogy melyik volt ez a kilenc ország, hányan jöhettek onnan: Csehszlovákia (1), Lengyelország (2), NDK (4), Románia, (4), Szovjetunió (1), Anglia (1), Franciaország (10), NSZK (2), Svájc (1). (A számok az 1960-ban Magyarországra érkezett összes építész jelenti.)

tudásátadás helyett a barátságok szövődését, a kollegialitás erősödését emelik ki.

Az 1960 szeptemberében Koppenhágában tartott UIA VB ülésen határozat született arról, hogy minden ország minden bizottságba delegálhat építész, így az építészképzési, építész-szakmai, a nemzetközi pályázatok, a városrendezési és az iskolaépítési munkabizottságba is küldhetett ezután a magyar szövetség építész. Ekkor választották be a MÉSZ-t a Végrehajtó Bizottságba, és háromra emelték a magyar közgyűlési delegáció létszámát is. Ugyanakkor döntöttek arról is, hogy az UIA első elnökeinek tiszteletére alapított, és háromévente a kongresszuson átadott, Perret- (kimagasló műszaki megoldású épület tervezőjének) és Abercrombie-díj (kiemelkedő városépítészeti, illetve területrendezési munkáért) zsűrijébe meghívják a *Magyar Építőművészet* főszerkesztőjét is. A zsűri hét fős volt: az UIA elnöke és főtítkára mellett öt nemzetközi építészeti lap főszerkesztőjéből állt. „Az első zsűribe azoknak a folyóiratoknak a szerkesztőit választották meg, amelyek a nemzetközi építészetről kritikai szellemben áttekintést adnak, mert ezek irányítóinak van a legjobb áttekintésük a nemzetközi építészet felett. A zsűrire vonatkozó vitában a *Magyar Építőművészet*et is ilyen lapnak minősítették.”

⁴⁵ Major Máté év végi mérlegében a vitát is elmeséli. Eszerint: a görög tag ellenkezett, és egy nagy német folyóirat szerkesztőjét ajánlotta, de ezt a VB „azzal hárította el, hogy a magyar lap jóval többet foglalkozik építészet-kritikával (nemzetközi vonatkozásban is), szerkesztőjének részvétele a zsűriben tehát indokoltabb.”⁴⁶

Major a döntést a *Magyar Építőművészet* érdemének tekintette azzal együtt, hogy tudta (és folyamatosan, újra meg újra szóvá is tette a lapról írva) gyengék a rezümék, a többnyelvű képaláírások abbamaradtak, mindig nagy (két-három hónapos) a csúszás.⁴⁷

⁴⁵ Perczel Károly: Az UIA Koppenhágai üléséről. *Magyar Építőművészet* 1961. 1. 56–57. A zsűri tagjai: az UIA elnöke: (1961-ben) Mardones Restaton, az UIA főtítkára: Pierre Vago, az *Architecture d'Ajour d'hui* főszerkesztője: Alexander Persitz, az *The Architectural Review* igazgatója: J. M. Richards, a *Das Werk* főszerkesztője: Alfréd Roth, az *Architectura* igazgatója: Bruno Zevi, és a *Magyar Építőművészet* főszerkesztője: Major Máté.

⁴⁶ Major Máté: Év-végi mérleg. *Magyar Építőművészet* 1960. 6. 3.

⁴⁷ Major Máté: A szerkesztő megjegyzései. *Magyar Építőművészet* 1961. 6. 57. „Változatlanok sajtóhibáink, fogalmazási döccenőink, a tényleges tartalomra alig utaló rezümé-szövegeink, s ezek gyenge fordítása. (...) Nyomdai teljesítményeink egyik-másik területen európai nivója a mi területünkön még alatta marad Európának (noha – és ezt is meg kell mondanom – kitűnő nyomdai szakembereink mindent elkövetnek a technikai nehézségek leküzdésére.) (...) Változatlanok: építészaink nagy részének magatartásbéli »sajátosságai«, melyek közt a lap iránti közömbösség a legkirívóbb. (...) Változatlanok:

Jelenlegi tudásunk nem elegendő, annak eldöntésére, hogy valóban a *Magyar Építőművészet* minőségének volt-e köszönhető ez a zsűri-tagság, de meggondolandó, hogy nem a keleti tömb helyhez juttatása volt-e a döntés hátterében.⁴⁸

Az 1961-es Londoni kongresszuson már 12 fős magyar csoport vett részt. Ebből öt (Major Máté és Perczel Károly, mint a VB, illetőleg a közgyűlés magyar tagjai, Nagy Elemér, a szövetség külügyi bizottságának tagja, a Hübner Tibor megfigyelő, Vadász György a kiállításra küldött egyik vándorszínház-terv szerzője) MÉSZ delegáltja. Az Építésügyi Minisztérium küldte ki Szendrői Jenőt és Farkas Ipolyt, akik az IPARTERV képviselőjeként a Perret-díj átvételére utazhattak ki. Az Építésügyi és Közlekedési Műszaki Egyetem támogatásával Gábor László és Tóth István hallgatók, a Fővárosi Tanács hozzájárulásával Szilágyi Lajos (a VIII. ügyosztály vezetője), Heim Jenő és Rudnay Gyula utazhatott ki a kongresszus egy hetére.⁴⁹ 1963-ban az UIA mexikói közgyűlésére és VII., kubai kongresszusára Benkhardt Ágost, Csordás Tibor, Füle Lajos, Heim Ernő, Katona J., Major Máté, Nagy Elemér, Perczel Károly, Perényi Imre, Weiner Tibor utazhatott ki.

Az UIA-tagság a közép-kelet-európai tájékozódást is szolgálhatta, hiszen Csehszlovákia, Lengyelország, Bulgária, NDK szintén az UIA tagja volt. A különböző bizottsági ülések színhelyein kívül [1958. Moszkva, UIA 5. kongresszus (25 fős magyar delegáció); 1960. Moszkva, az UIA Egészségügyi Bizottsága ülése (1 magyar delegált); 1961. Zágráb, UIA Lakásépítési Bizottság ülése (1 magyar delegált)] a kongresszusok előadói között is volt a térséghez tartozó.⁵⁰

A MÉSZ és a külföldi építésszövetségek

A közép-kelet-európai építésszek egymás közti kapcsolatait hivatalosan a MÉSZ szervezte. Ez az országok közti kulturális cserekapcsolatok

tehát a szerkesztési módszerek is. Az egyes számok »profil«-részének »témafelelős« bevonásával összeszedése, gyakran a szerkesztőség közreműködése nélkül történik (persze ennek is megvannak a maga hátulütői), a »szabad«-rész feltöltéséről pedig, a szerkesztőség minden jószándéka ellenére, nagyrészt a »Véletlen«-jóisten gondoskodik.”

⁴⁸ A kérdés eldöntéséhez az UIA-n belüli viszonyok ismeretén (jelentett-e előnyt Pierre Vago magyar volta), kívül a korabeli közép-kelet-európai építészeti sajtó ismerete is szükséges lenne.

⁴⁹ Perczel 1961. 56.

⁵⁰ 1961. London, UIA kongresszuson, ahol a téma az „Új építési anyagok és módszerek építésre gyakorolt hatása” volt a téma a három előadó: Hitchcock (USA), Nervi (Olaszország) és Hryniewiecki professzor (Lengyelország) volt.

rendszerén belül működött, de a magyar építésszövetség maga is kezdeményezett kapcsolatfelvételt.⁵¹

Az építésszövetségek kapcsolatának első nyoma az a *Magyar Építőművészet* 1957. évi 1–2. számában található. Tillai Ernő számol be lengyelországi tanulmányútjának élményeiről⁵². Még ugyanennek a számnak a végén adnak hírt egy 1956. szeptemberében Varsóban, a Kultúra és Tudományok Palotájában tartott, „A Magyar Építészet 10 éve” kiállításról, melyet a két építésszövetség közösen állított össze, és magyar építész küldöttség kísért. Ugyanitt egy másik (szerző nélküli) cikkben a MÉSZ és a SARP (Lengyel Építőművészek Szövetsége) közti termékeny és baráti kapcsolatokról olvashatunk. Hogy ez a kapcsolat dátum szerint mikor jött létre, nem derül ki, de az igen, hogy a „Szövetségek között szervezett csere-tanulmányutak keretében évente tekintélyes létszámú építészcsoporthoz ismerték meg a két ország sokban azonos és még több kérdésben különböző építészeti, építési problémáit. (...) a múlt év (1956.-L.E.) telén a Lengyel Építésszövetség elsőnek ajánlotta fel segítségét a magyar építészeknek. Társadalmi úton szervezett élelmiszer, gyógyszer és gyermekruha küldeményükből közel 250 magyar építészcsalád részesült jelentékeny segítségben.”⁵³ Kazimierzben, a lengyel építészüdülőben, két turnusban 100 fős magyar csoportot (gyerekeket, családokat) fogadtak 7, illetve 5 hetes időtartamra. A magyar – lengyel barátság később is erősebb,

⁵¹ Major Máté az 1961-es közgyűlésen kifejti, hogy 1955-ben ők az elsők, akik javasolják, hogy a baráti államok: a Szovjetunió és a népi demokráciák építésszövetségeinek vezetői évente jöjjenek össze a különböző országokban, és beszéljék meg közös teendőiket. A tapasztalatcserével segítségük elő a szövetségek és az építésszövetségek munkáját. Akkor a kezdeményezés csak kezdeményezés maradt, de most a leningrádi szövetség elnökének is elhangzott az a javaslata, miszerint legyen Leningrád és Budapest közt „baráti, elvtársi szakmai kapcsolat”. Ki kell szélesíteni „Moszkvával, Prágával, Varsóval, Szófiával, Bukaresttel azt a hidat, amely ideológiailag, eszmeileg már tulajdonképpen megvan, szakmailag is meg kell erősíteni és tovább építeni.” M. M.: Válaszok a felszólalásokra. In: *A MÉSZ IV. Konferencia és Jubileumi Közgyűlés*, Budapest, MÉSZ. (én.) 276-282, 277. M. J.: Külföldi cikkeink margójára. Az 1961-es közgyűlés után, 1961. 11. 24-én megállapodás jött létre a bolgár, csehszlovák, a lengyel, a magyar, a német, a román és a szovjet Építőművészek Szövetségének Budapesten tartózkodó vezetői közt. Többek közt: A szövetségi lapok kölcsönösen, rendszeresen tájékoztatást nyújtanak az egyes országok építészeti eredményeiről, híreiről. Fő forma a levelező rendszer kiépítése. Közül két cikket is illusztrálásként, egyik a krakkói egyetem új épületeiről (3 modellfotóval), a másik Anton Moisescu, a Román Építőművészek Szövetsége főtárgya: Új koncepciók a romániai építkezéseken. *Magyar Építőművészet* 1962. 2. 61.

⁵² Tillai Ernő: Az építészet és segítőitársai. *Magyar Építőművészet* 1957. 1–2. 20–24. Csabai Kálmán festővel és Szabó István szobrásszal együtt voltak Lengyelországban. Feladatuk az építészet – festészet – szobrászat viszonyának vizsgálata volt.

⁵³ Gy. I.: A Magyar Építészet 10 éve. Kiállítás Varsóban. A kiállítás egyik fő szervezője „a fáradhatatlan, és lelkes jóbarát Piprek, lengyel építész”, megnyitotta Jerzy Geysztor és Heim Ernő tartott előadást. S.A.R.P.-MÉSZ. *Magyar Építőművészet* 1957. 1–2. 54. „Ott tartózkodásuk során a Lengyel Szövetség számos vezetője és tagja látogatta meg a magyar üdülő vendégeket, és személyes érdeklődésükkel is kifejezésre juttatták testvéri vendégszeretetüket.”

mint a többi szocialista országgal meglévő, aminek egyik jele, hogy lengyel építészek írásait többször is hozza a *Magyar Építőművészet*.⁵⁴

„A külföldi kapcsolatok fejlesztését szolgálta az évről évre fejlődő csereutazások szervezése, melynek során a szövetség tagjainak jelentős része eljutott legalább a szomszédos országokba.”⁵⁵ Az 1959. II. félévi munka értékelésében szerepel, hogy a Magyar Népköztársaság és az NDK, illetve a Lengyel Népköztársaság közt létrejött kulturális egyezmények keretében az országok építésszövetségei közt is együttműködés alakult ki. A lengyelekkel kapcsolatban részletezi is, hogy ez mit jelent: „a szakirodalom cserén kívül, kölcsönös szakmai tájékoztatás, az elméleti viták anyagának, a tervezés és kivitelezés terén elért eredményeknek, a szakmai bizottságok munkájának, az építész-továbbképzés formáinak és a két Szövetség szervező munkájának tapasztalati kicserélésére vonatkozik.”⁵⁶ Az építészeti népszerűsítésére együttműködési javaslatot tartalmaz a megállapodás a Varsói Magyar Kulturális Intézettel és a budapesti Lengyel Olvasóteremmel. Szakelőadók cseréjén kívül javasolták néhány lengyel, illetve magyar építész 1–1 évi kölcsönös foglalkoztatását a két ország tervezőirodáiban.⁵⁷

⁵⁴ O. Hansen (Varsó): Nyílt forma az építészetben – a nagy számok művészete. ...Mi a panasz az általunk ismert építészet ellen? *Magyar Építőművészet* 1962. 4. 41. Wojciesz Zabtockki építészmérnök, „A lengyel építészet mágikus köre”, (Az *Architektura* 1969. 2–3. számában megjelent cikk fordítása.) Van-e lengyel építészet? Miért kedvetlenek a lengyel építészek? A lengyel építészeti engedélyezésről, városrendezésről szól a cikk *Magyar Építőművészet* 1969. 6. 56–57.

⁵⁵ A Magyar Építőművészek Szövetsége III. konferenciája és közgyűlése 1959. 10. 27. *Magyar Építőművészet* 1960. 1. 61.

⁵⁶ A Magyar Építőművészek Szövetsége tájékoztatója az 1959. II. félévi munkájáról. *Magyar Építőművészet* 1960. 1. 63. Ugyanitt szerepel az NSZK-val kötött megállapodás leírása is. Szakfolyóiratok és a Német Építészeti Akadémia és a MTA építészeti osztálya közleményeinek kölcsönös cseréjén kívül „német részről különösen a típuskiadványok és információk cseréjére, a városépítési és építészeti tárgyú kiadványok, szakkönyvek, valamint a két Szövetség folyóiratai szerkesztősegeinek cikkcseréjére”, 20–24 tagú szakmai cseretanulmányút szervezésére, nyilvános tervpályázatokon való kölcsönös részvételre és építészeti kiállítások cseréjére vonatkozik. A MÉSZ könyvtárának gyarapodását évente kétszer lehozta a *Magyar Építőművészet*. A német szakkönyvek kiugróan magas aránya lehet ennek a megállapodásnak eredménye. Az 1961-es és 1964-es közgyűlés jelentése azonban nem írja, hogy a csere utak megvalósultak volna. 1960-ban NSZK-ból két látogatót fogadott a Szövetség.

⁵⁷ A munkavállalás „az illetékes szervek részéről történő jóváhagyás után kerül konkretizálásra”. A MÉSZ 1961-es közgyűlésére készült jelentés szerint: „3 lengyel építész dolgozott 1 hónapig magyar tervezőirodáiban, és viszont.” In: *Jelentés az 1961. évi közgyűlésre*. Budapest, MÉSZ (én.) 5. Ugyanott megtudjuk, hogy „Jelenleg 4 magyar építész dolgozik angol tervező irodákban egy évi időtartammal, és előkészületek vannak további 6 fő kiküldésére.” Név szerint csak az 1964-es közgyűlési jelentés említi építészeket: 1962-ben Balogh István, Cserhalmy J., Hofer Miklós, Vajna J., 1963-ban Callmeyer Ferenc, Gulyás F., Jurcsik Károly, Tokár György. In: *Jelentés az 1964. évi közgyűlésre*, Budapest, MÉSZ, (én.) 10–11. Az 1963-ban tartott előadások közt szerepel: „Borvendég - Brjeska - Kiss- Párkányi, Beszámoló az Angliában szerzett szakmai tapasztalatokról”. Kiss István az angol iskolaépítésről tartott előadást 1964-ben. (16–17.) Az viszont nem derül ki, hogy ők mikor szerezték tapasztalataikat. Vámosy Ferenc úgy tudja, hogy 1964–1965-ben 17 fiatal építész dolgozott angol műtermekben. Teljes névsort ő sem közöl, de a fentiekén kívül megemlíti még Bőjthe Tamást, Emődy Attilát, Gáspár Tibort. Vámosy 1998. 162.

Major Máté a *Magyar Építőművészet* 1960. 1. számában közli Joseph Moutschen professzor, a Belga Építészegyesületek Királyi Szövetségének elnöke, az UIA delegáltja 1959-es levelét, akit előző évi magyarországi látogatásakor ismertek meg, és aki meleg hangú levélben menti ki magát, hogy nem tud itt lenni akkor, amikor a magyar és NSZK építészszövetség az 1960. évi munkaterv-egyezményét megkötötte. Egyben felajánlotta, hogy szívesen látnak magyar építészeket vendégül, és segítségét is többek közt a városrendezés, előregyártás és a szerkezettervezés terén. Major ezt a levelet úgy kommentálta, mint ami „dokumentuma és bizonyítéka annak, hogy az építészek – általában – bármely országba valók, bármely nép fiai, bármely politikai párthoz tartoznak, szakmájuk alkotó jellege következtében, szükség szerint, kimondatlanul is, a béke hívei, s ennek védelmében jóakaratóan formálják a kollegiális barátsággal a népek közti barátságot, a kapcsolatok szorosabbra fűzésével a békés-egymás-mellett élés gondolatát.”⁵⁸

Romániával kapcsolatban az első adat 1960-ból származik. A MÉSZ hírekben szerepel, hogy 20 román és 7 szovjet építésznek adtak szakmai segítséget tanulmányútjukon. A két építészszövetség közötti egyezményt 1963-ban kötötték meg.⁵⁹ A román építészetéről több cikk is megjelent a *Magyar Építőművészet* hasábjain.⁶⁰ 1969-ig még hét szocialista országgal kötöttek ilyen szerződést és további négy tőkés országgal előkészítés alatt áll.⁶¹

1961-ben fogadta a MÉSZ a Kubai Építészek Szövetségének elnökét, Raul Macias Francot, aki Budapesten és Pécsen is tartott „vetített képes előadást” Kuba forradalom utáni építészetéről.⁶²

⁵⁸ Major 1960. 1. 60.

⁵⁹ Szenes Ervin: Romániai úti-jegyzetek. *Magyar Építőművészet* 1963. 1. 57–58. A cikk a román építészeti általános ismertetésén kívül az egyezmény részleteit nem tartalmazza.

⁶⁰ Anton Moisescu (építész, a Román Építőművészek Szövetségének főtárgyalója): Új koncepciók a romániai építkezéseken. *Magyar Építőművészet* 1962. 2. 62. Szenes Ervin: Romániai úti-jegyzetek. Uo. 1963. 1. 57–58.

⁶¹ 1962. július 12-én fogadta a MÉSZ Duong-hy-Chan vietnámi építész, és akkor tettek javaslatot a két építész szövetség közti együttműködésre. 1969 októberében az Építésügyi és Városfejlesztési miniszter első helyettese kérte a MÉSZ külügyi kapcsolataink felmérését, és külügyi koncepciójának meghatározását és a kívánatos irányzat kialakítását. A MÉSZ Tájékoztatóban ekkor összegezték az eddigieket és további elképzeléseiket. „Ezeknek az együttműködési formáknak legegyszerűbb, devizaigény-mentes lebonyolítási formáját a kulturális együttműködési szerződések biztosíthatják. Ezek számát tehát célszerű növelni. Eddig hét szocialista országgal került megkötésre, további négy tőkés országgal való létrehozása előkészítés alatt áll.” In: *MÉSZ Tájékoztató* (1) 1969. 2. 1–2. Ez a közlés Major Máté már idézett (A szerkesztő megjegyzései. 1960. 1. 60.) írásával, amely az NSZK építészszövetséggel kötött munkaterv megállapodásról tudósít, ellentmond. Magyarazatot (hogy elhallgatásról, vagy a kapcsolat elhalásáról, esetleg valami más okról van-e szó) itt is csak elmélyültebb kutatás adhatja.

⁶² *Jelentés* 1961. 5.

A magyar építészek külföldi tanulmányútjai

A *Magyar Építőművészet*ben csak ritkán került sor egy-egy jelentősebb közép-kelet-európai épület vagy területrendezési terv bemutatására.⁶³ A keleti tömb építészetéről szóló érdemi közlések a külföldi tanulmányutak élménybeszámolóiban jelenik meg. (Lengyelország: 1957, 1-2; Bulgária: 1961, 2; Kuba: 1962, 1; Románia: 1963, 1) Ezek a cikkek általában jól illusztráltak, és többé-kevésbé alaposak. Azonban nem minden külföldi utazásról született cikk. A *Magyar Építőművészet*ben a MÉSZ Közlemények rovatban is adnak hírt utazásokról, vendégfogadásokról és előadásokról.⁶⁴ A MÉSZ közgyűlésekre készült jelentések ennél több tanulmányútról számolnak be.⁶⁵ A MÉSZ 1958 és 1961 közt Lengyelországon kívül nagyobb létszámú társas tanulmányutat szervezett a Szovjetunióba, Ausztriába, NDK-ba és Görögországba.⁶⁶ 1962-ben Lengyelországba (5 fő), Romániába (7 fő), Csehszlovákiába (30 fő), Görögországba (15 fő), a Szovjetunióba (3 fő), Ausztriába (2 fő) és Olaszországba (2 fő). 1963-ban Ausztriát kivéve ugyanezen országokba, továbbá az NDK-ba (2 fő) is utaztak magyar építészek tanulmányútra. Az 1961-es és 1964-es jelentések szerint az egyéni utazásokról is tartottak élménybeszámolókat. 1959 és 1961 közt két-két előadás hangzott el kínai és olaszországi utakról, Zólyomi Alfonz előadást tartott a prágai Nemzetközi Iskolaépítési értekezletről, Benjámín Károly, Mányoky László és Városhy Péter közel-keleti útjukról, Emődy Attila Vietnamból beszélt. 1962-ben Hajnóczy Gyula Görögországról, Gazda Anikó izraeli, olasz-és franciaországi tapasztalatokról, 1963-ban Laboda Zsigmond a bulgáriai építészetéről, Rados Jenő és Arnóth Lajos a svéd-, Veres Péter a finnországi, Major Máté és Füle Lajos a kubai, Csordás Tibor a mexikói, Horváth Béla és Payr Egon a lengyelországi, Lengyel Tamás a stockholmi

⁶³ ifj. Horváth Béla ismerteti a legújabb varsói lakótelepet, a Zatrásie WSM-et. *Magyar Építőművészet*, 1965. 6. 47.

⁶⁴ Az 1967-es *Magyar Építőművészet*ben pedig Dr. Sebestyén Gyula miniszterhelyettes azt írja, hogy „a szocialista országokban folytatott tanulmányutakról készült beszámolók referáló katalógusa rendelkezésre áll, és egyéb tapasztalatokról és együttműködésről készült anyagokat az ÉVM Építésügyi Tájékoztatási Központ archiválja. Ez az érdeklődők rendelkezésére áll, helyes, ha ezt a szolgáltatást szakembereink megismerik és hasznosítják.” *Magyar Építőművészet* 1967. 4. 2-3.

⁶⁵ A Magyar Építész Kamara könyvtárában csak az 1961-es és 1964-es közgyűlésekre készült jelentéseket (amelyek a részletes kimutatásokat tartalmazzák) találtam meg. A *Magyar Építőművészet* 1960. 2. 62. oldalán az 1961-es jelentéshez képest szerepel még, hogy 20 román és 7 szovjet építész fogadott a szövetség, és nyújtott magyarországi tanulmányútjukhoz szakmai segítséget. A bécsi Magyar Építészeti Kiállítás keretében dr. Szendrői Jenő, Weisz Gyula és Tóbiás Lóránd is előadást tartott, a szövetséget Skoda Lajos, Perczel Károly és Pintér Béla képviselték, és 33 magyar építész négynapos tanulmányúton vett részt.

⁶⁶ *Jelentés 1961.* 6.

élményeikről számoltak be.⁶⁷ 1964-ben előadás hangzott el Reischl Antaltól és Kathy Imrétől Erdély építészetéről, Hegedűs Ernőtől Olaszországról.⁶⁸

További (kihasznált) kiutazási, és kapcsolattartási lehetőséget jelentettek az építésszövetségek jubileumi közgyűléseire való utazások, illetve a különböző tanácskozások, kongresszusok előkészítései,⁶⁹ a tapasztalatcserék, az előadások, a kiállítások, a közös tervpályázatok. Ezekről többnyire a *Magyar Építőművészet* a MÉSZ hírek közt tudósít. Az elhangzott előadások, a kiállítások csak elvétve kapnak önálló tudósítást. De a MÉSZ közgyűlésre megjelent kiadványaiból gazdagabb kapcsolatok olvashatók ki. Az 1961-es jelentés szerint a szocialista országokból több előadó is érkezett: 1959-ben Hans Gericke (*Mezőgazdasági építkezés az NDK-ban*), 1959-ben Tadeusz Baruczki (*A lengyel építészet 1956-59*),⁷⁰ 1960-ban Franz Latus (*A típustervezés problémái az NDK-ban*), Fritz Lazarus (*Közép és nagy blokkos építési mód az NDK-ban*) és „Weber osztrák professzor tartott »Régi és új építkezések Ausztriában« címmel nagysikerű előadást”.⁷¹ 1961-ben G. Münther (*Bauhaus, eszme és valóság*⁷²), Raul Macias Franco (*Kuba építésze a forradalom után*) és Virgil Salnau (*A román építészet legújabb eredményei*) volt a MÉSZ vendége. Ugyanebben az időszakban Nyugat-Európából érkezett 1960-ban Goldfinger Ernő (*A*

⁶⁷ A *Magyar Építőművészet* 1963. 5. közli Rimanóczy J. és Südi Ernő: „Gondolatok az új olasz építészetéről” írt, 2 hetes tanulmányutat összefoglaló élménybeszámolóját (29.), amit a közgyűlésre készült jelentés nem tartalmaz.

⁶⁸ Uott 21–22. Major Máté 1960. 01. 29-én, Skoda Lajos 1961. 02. 10-én beszélt kínai, Pogány Frigyes 1960. 03. 25-én Bonta János és Novák 1960 12. 16-án olaszországi útjukról. Megtartott előadások: 1962-ben dr. Hajnóczy Gyula: Görögországi tapasztalatok, és Gazda Anikó: Izraeli, Olasz- és Franciaországi tapasztalatok (1964. 02. Miskolcon is); Kiss E. Gusztáv: Az Erfurti Nemzetközi Kertépítészeti Kiállítás és zöldterületi konferencia. 1963-ban Csaba László – Farkas Ipoly: Brazíliai tapasztalatok. (Farkas Miskolcon, Csaba L. Szegeden, és 1964-ben Kaposváron is előadta); Laboda Zsigmond: Bulgáriai építészet (Miskolcon is); Rados Jenő – Arnóth Lajos: Svédországi tapasztalatok; Veres Péter: Finnországi élménybeszámoló; Major Máté – Füle Lajos: Kubai tapasztalatok. (Füle 1964. 03. Szegeden is) és Csordás Tibor – Weiner Tibor: Mexikói beszámoló. 1964-ben Horváth Béla – Payr Egon: Lengyelországi beszámoló; Lengyel Tamás: Stockholmi beszámoló; Reischl A. – Kathy Imre: Erdélyi építészeti beszámoló és Hegedűs Ernő: Olaszországi beszámoló.

⁶⁹ A MÉSZ 1961-es 10 éves évfordulójára a szocialista országok építésszövetségeinek képviseletében részt vett: Jiri Gočar (Csehszlovákia), Ptaszycski Tadeus (Lengyelország), Hans Hopp (NDK), Duilin Marcu (Románia), Alexander Sarov (Moszkva) és Arkagyij Ljubov (Leningrád). Ők mindannyian fel is szóltak a közgyűlésen. in. A MÉSZ IV. Konferencia és Jubileumi Közgyűlés. Budapest, MÉSZ.

Az 1962. évi kiutazások közt: az NDK építésszövetség 10 éves jubileumára kiutazott: Bene L., Major Máté, Nagy Elemér. *Jelentés az 1964. évi közgyűlésre*. Budapest, MÉSZ, (én.)

1967. A SZU Építésszek Szövetségének 100 éves jubileuma. A moszkvai ünnepségeken két magyar delegált vett részt.

1966. Budapesten fogadták a Csehszlovák Építésszek Szövetsége elnökét, J. Gočar elvtársat, a MÉSZ szakmapolitikai Bizottsága által készített „Építészetünk helyzete” című konzultálásra. 1967. néhány napra vendégül látták a Bolgár Építésszek Szövetsége elnökét, G. Stoilovot, Szófia tanács VB-elnökét, az 1972-es várnai UIA kongresszus megrendezésével kapcsolatos problémákat megbeszélni. in. MÉSZ 1968. 04. 25-26. /Kéziratként/ Budapest, MÉSZ, (én.)

⁷⁰ *Magyar Építőművészet* 1960. 1. 63.

⁷¹ Erről csak a *Magyar Építőművészet* (1960. 2. 62.) tudósít.

⁷² A drezdai prof. Műszaki Egyetemen, 1961. 06. 2-án elhangzott előadása megjelent az *Építés és Közlekedéstudományi Közleményekben* VI. 1962. 4. 473–486.

modern építészet elvei Nagy-Britanniában), Frank Ehrental (*Modern amerikai építészet*), 1961-ben Vittorio Korach (*Modern olasz építészet*), Gioncarlo Menichetti (*Olasz építészet*) valamint Georg Várhelyi (*Svéd építészet*). Az 1964-es jelentésben kevesebb külföldi előadót említenek: 1962-ben Martin Larssont (*Mai svéd építészet*), Paul Picot-t (*Francia építészet*), 1963-ban Hans Pfistert (*Svájci építészet*), E. F. Groosmannt (*Holland építészet*), R. J. Neutrat (*Modern amerikai építészet*), és Descu – Paiut (*Mai román építészet*).

A közgyűlési jelentések szerint 1961-ben Kuba, 1962-ben Svédország és Franciaország, 1963-ban Anglia és Románia mutatkozott be építészeti kiállítással. A *Magyarország építésze* vándorkiállítás 1963-ban Stockholmban, Szófiában, Berlinben, Pekingben, Nankingban és Varsóban, a *Magyar Városépítészet* című kiállítás 1962-ben Bécsben, 1963-ban Párizsban, 1967-ben Rotterdamban járt.

A szocialista országok közös tervpályázatairól is keveset tudunk meg a *Magyar Építőművészet* számaiból. Az olyan – ma kuriózumként ható híren kívül, mint hogy – 1957-ben magyar belsőépítészek terveztek Lengyelország számára tengeralattjáró belsőt,⁷³ tudomásunk van még közösen megrendezett típusterv kiállításról is.⁷⁴ 1961-ben írtak ki a Moszkva nyugati városrészének rendezésére közös tervpályázatot, amin a Szovjetunió kívül a többi szocialista ország is részt vett, és ugyanebben az évben magyar és lengyel építészek számára hirdették meg a *Magyar szocialista falu* tervpályázatot.⁷⁵ 1965-ben a budapesti Nemzeti Színház építéséhez magyar, orosz, német és francia nyelven írtak ki tervpályázatot az európai szocialista országok építészei számára.⁷⁶

⁷³ *Magyar Építőművészet* 1957. 2. 81–83.

⁷⁴ A berlini típusterv kiállítás magyar tablójáról. *Magyar Építőművészet* 1957. 3. 153.

⁷⁵ Zoltán László: Egy nagy jelentőségű tervpályázat. *Magyar Építőművészet* 1961. 4. 34–39. A csehszlovák (Brno-Cottwaldovi) és a krakkói építészcsoporthoz tartozók terveiből közöl. Lux Kálmán: A Magyar szocialista falu tervpályázat. *Magyar Építőművészet* 1961. 4. 9–24. A pályázaton 100 magyar és 50 lengyel építészén kívül 1 csehszlovák is részt vett, bár oda nem írták ki. Az 1961-es és 1964-es jelentés nem ír közös tervpályázatról.

⁷⁶ A 92 pályamű közül 1 bolgár, 10 csehszlovák, 6 jugoszláv, 11 német, 10 lengyel, 18 szovjet és 36 magyar volt. A bíráló bizottság elnöke Aczél György volt. Első díjat nem adtak ki, a másodikat megosztva egy lengyel és egy magyar alkotógárda kapta, a harmadikat két magyar és egy szovjet. A 8 megvettnek fele magyar, a többi 1-1 bolgár, lengyel, szovjet és német. Major Máté Néhány megjegyzésében kifogásolja a megbízó, építető bizalmatlanságát: „melyet ismét az a hiedelem mozgatott, hogy a magyar építészek mivel színházat – sőt Nemzeti Színházat – még sohasem terveztek, építettek, aligha képesek ilyen nagy műszaki és művészi feladat optimális megoldására. Nagy kockázat, legyünk óvatosak. S ha már nem adhatunk közvetlen megbízást külföldi színházépítő szakértőknek, meghívásukkal tegyük nemzetközivé az – úgy látszik elkerülhetetlen – tervpályázatot.” Major fontosnak tartja, hogy „a legfeljebb évszázadonként adódó nagyszerű építészeti feladat megoldása, alkotása magyar építészek, magyar szakemberek nevéhez fűződjék, a magyar építészet dicsőségére váljék.” Második lehetőségként elfogadja a nemzetközi pályázatot. „Olyan szempont teheti ennek választását

A KGST-n belüli kötelező kapcsolattartás nyomai

A KGST-n belül az építésüggyel az Építésügyi Állandó Bizottság foglalkozott. A KGST ÁÉB konferenciákat és szimpóziumokat szervezett. Ezek fő témái az új anyagok (műanyag), műszaki megoldások alkalmazása, a szocialista építőipari szervezetek tervgazdálkodási és irányítási problémái, a településrendezés és a típustervezés voltak. 1957-ben Berlinben volt az első, 1959-ben Leningrádban a második, 1964-ben Mamaiban (Románia) a harmadik.⁷⁷ Az ÁÉB üléseken megtárgyalt legfontosabb témák közt 1961-ben kerül elő először a korszerű típustervek bevezetésének és a tagországok együttműködésének szükségessége, de a tárgyalt időszakban valamilyen formában ez szinte minden évben felmerült.⁷⁸

Hogy ez inkább politikai, semmint építészeti döntés volt, jól kiolvasható Dr. Gyöngyössi István *Magyar Építőművészet*beli cikkéből (A típustervezés – tömeges építés néhány kérdése), mely mottóként idézi az MSZMP KB 1960. 06. 29-i az építőipar feladatairól szóló határozat részletét: „1965-re el kell érni, hogy a lakás és kommunális építkezéseknek legalább 60-70%-át, az ipari építkezéseknek legalább 15-20%-át típustervek felhasználásával valósítsák meg.” Ennek a politikai döntésnek következménye a Típustervező Intézet létrehozása, s ez az együttműködés.⁷⁹

elfogadhatóvá, mely épp a feladat rendkívüli egyedisége (...) alapján nem tartja elégségesnek egy kis ország, mennyiségében kétségtelenül korlátozott szakértőinek bevetését; és az egész világ, minőségében legjobb erőit kívánja versenyre hívni. (...) A jelenleg érvényes nemzetközi tervpályázati szabályzat szerint – kis és gazdasági gondokkal küszködő ország számára – rendkívül súlyos kötelezettségekkel jár.” Magyarország a harmadik utat választotta: a nemzetköziséget a szocialista országokra korlátozta, a „díjakat, bár nálunk szokatlanul magasra emeltük, nem növeltük a nemzetközi gyakorlatban szokásos összegig; az első díjasnak sem helyeztük kilátásba a végleges tervek elkészítésére való megbízást, a zsűrit pedig csak magyar tagokból állítottuk össze.” A SARP (a Lengyel Építőművészek Szövetsége) opponált is az UIA-nál. „s bár joggal, sikertelenül: az UIA a »keleti országok« esetében hajlandó szemet hunyni az ilyen szabálytalanságok felett” *Magyar Építőművészet* 1966. 3. 42.

⁷⁷ A KGST Építésügyi Állandó Bizottság által szervezett konferenciák és szimpóziumok. In: Gécz István (szerk.): *Szocialista integráció a beruházások területén. KGST 25 évének tapasztalatai*. Budapest, Műszaki, 1977. 149–151.

⁷⁸ Uo. A KGST Építésügyi Állandó Bizottság ülésein megtárgyalt fontosabb kérdések. 135–148. 1963. Mezőgazdasági termékek tárolására és feldolgozására szolgáló épületek és létesítmények korszerű típusterveinek bevezetése a KGST tagországokban. 1964. Az ipari üzemek, hőerőművek tervezési irányelvei. Sejtbetonból készülő nagyméretű faelemek gyártási típusterveinek technológiai része. 1965. Városok, falusi települések tervezése. 1967. A települések tervezésének és beépítésének alapelvei. 1971-ben, az ÁÉB 31. ülésén tárgyalták (csak) a tipizálás elveit és egységes módszertanát az építéstervezés területén. 140.

⁷⁹ „Nagy segítséget jelent a baráti országoknak a KGST keretein belül létrehozott nemzetközi együttműködése, amely tudományos és gyakorlati szinten az egyes részfeladatok megosztásával oldja meg közös erőfeszítéseinket.” *Magyar Építőművészet* 1961. 2. 29–30.

A KGST 25 éves működését összefoglaló Géczi István szerkesztette könyvből az is kiderül, hogy (az általam feltételezettnél) kevesebb közös építkezés volt a tárgyalt időszakban.⁸⁰

Összefoglalva, de nem befejezve: Az előfeltevéseim nem igazolódtak. A vasfüggönyön inneni összearátság nem jelentett egymás felé nyitottságot, sem művészi, sem ipari téren. A *Magyar Építőművészet*ből kiolvasható formai (és szellemi) tájékozódás a feltételezettnél sokkal inkább nyugati irányú volt. Az építőművészet területén kevesebb megkötés, nagyobb szellemi szabadság érzékelhető, még akkor is, ha ez az építészetnek csak egy kis szeletét jelenti. Az építészeti tömegtermelés formáira és minőségére a művészeti igények ugyan nem lehettek hatással, de nem volt ebben az időszakban kötelező előírás sem, tehát a tervezőirodák működési rendszerétől a lakások légköbméter mennyiségén át a kivitelező vállalatok felépítéséig, a helyi „hagyományok” működhettek.

Vámosy Ferenc magyarázata, miszerint azt, hogy az építészek inkább figyelembe vehették Európa, a nemzetközi, fejlett világ értékrendjét, az magyarázza, hogy a korszak értékrendjében az építészet nem számított művészetnek, elfogadhatónak tűnik.⁸¹ Véleményem szerint azonban szerepet játszhatott az is, hogy a korszak hivatalos kultúrpolitikájának művészetfelfogása szerint a művészet ábrázoló típusú, a művek jelentése pedig (lehetőleg optimistán a hétköznapi) életre vonatkoztatható. Ebben a kontextusban az építészet esztétikája, „szép”-fogalma értelmezhetetlen (követhetetlenül absztrakt, illetve valószínűleg érdektelen is).

⁸⁰ Államközi egyezmény született 1959-ben a „Barátság” kőolajvezeték, 1963-ban foszforliszttermelő üzem és 400/220 kV-os csomóponti alállomás építéséről. Géczi: A KGST tagországok sokoldalú egyezményei az építőipar és az építőanyagipar területén. Uo. 130–135. 130.

⁸¹ Az építészet ipari tevékenységként kezelését jelzi az is, hogy építész 1963-tól 1988-ig nem kaphatott Kossuth díjat. E „lebecsülés” mellett azonban nem vonatkozott rá a „tiltás - túrés - támogatás” kategória rendszere sem. Vámosy 1998. 161.